

Knižná ilustrácia 2003

Čo priniesol jeden rok v oblasti tvorby detskej knihy - konkrétne jej výtvarného riešenia a osobitne ilustrácie?

Môže produkcia jedného roka znamenať voľačo podstatné v jej vývine?

Sú výsledky 2003 extraktom, alebo iba viac-menej redším či silnejším odvarom rokov predošlých?

A vôbec - nemal by byť pre nás dostatočný dôvod k spokojnosti fakt, že napriek všetkému ktosi dokázal čosi vytvoriť a knižne vydať?

To všetko sú len niektoré z možných otázok, ak chceme v krátkosti zaregistrovať, čím žila a čo priniesla naša knižná kultúra pre deti v uplynulom roku.

Najprv sa azda dotkneme zopár všeobecných námětov: Detská kniha na jednej strane očividne zúžila rozsah žánrov. Na strane druhej nepochybne skrásnela - (krásniť, pochopiteľne, odvodené z estetickej kategórie krásna). Zároveň s tým však treba podotknúť - aj keď máme súťaže, v ktorých je métou „krásna kniha“ - aj v nich nie je (alebo nemá byť) ideálom prostá funkcia ozdobovania či skrášľovania knihy ako artefaktu. Aj vtedy ide o komplex kritérií:

výtvarný pendant k literárnemu dielu, myšlienkový vzťah ilustrácie k námetu, výtvarná transpozícia príbehu, adresnosť, a pravda, to všetko formou výtvarného výrazu, sledujúceho aj krásu ako jeden z aspektov krásnej knihy.

Tým skôr všetky tieto kritériá musíme aplikovať na princípy ilustračnej tvorby.

Nie ozdobujúcej ale interpretujúcej knihu!

Nie obligátnu okrasu ale duchaplný náprotivok literárneho diela.

Nie bázu vyžívania sa výtvarníka za každú cenu, ale jeho opus vykúpený úsilím tvorivej invencie.

Ak z tohto zorného uhla sledujeme výsledky ilustračnej tvorby, závery môžu pomerne spoľahlivo zmapovať smerovanie, zameranie, orientáciu konvenčných i nových trendov tvorby. Môžem už úvodom predoslať, že nepôjde vždy o nápadne veľké edičné činy. Skôr o drobnú - ale tým záslušnejšiu - tvorivú prácu na prospech čitateľa i celku knižnej kultúry.

V oblasti **tvorby pre najmenších čitateľov** - čítajúcich skôr obrázky ako text - sme mohli zaregistrovať niekoľko pozoruhodných vydaní. Medzi nimi napríklad **Letí, letí, všetko letí** Gabriely Dittelovej a ilustrátorky Petry Némethovej. Je to leporelo v klasickej knižnej väzbe. Temperové obrázky sú plné nežných postavičiek, citlivo komponované na dvojstranu.

Slovné hry Františka Rojčeka v knižke **Keď lietame na veľrybe** vyprovokovali výtvarníčku Martinu Matlovičovou k rozletu fantázie tiež v zmysle leporela - to znamená k využitiu privilegovaného priestoru pre obrázok, ktorý ilustrátorka aj vďačne využila.

Adresnosť, pútavosť, príťažlivosť postavičiek, vecí a vecičiek, to sú atribúty knižky, ktorá má osloviť dnešného čitateľa obrázkov a neskoršieho vnímateľa literatúry. Ak výtvarník disponuje popri nevyhnutných

kresliarskych predpokladoch aj talentom štylizácie, kreslenej grotesky, karikovania, jeho ilustračný prejav získa ďalšiu dimenziu - vie obohatiť zmysel adresáta pre podtext.

Klasická rozprávková kniha je dielo, ktoré nevzniká v kvartálnych intervaloch. Skôr sa treba - z hľadiska vydavateľskej praxe - najprv poriadne nadýchnuť, rozvážiť, prekalkulovať zo všetkých strán a tak azda pristúpiť k projektu. Takúto príležitosť by nemal „prepásť“ nijaký ilustrátor, ktorý dostane šancu tohto druhu. V tomto zmysle môžeme konštatovať, že kto šancu dostal skutočne ju neprepásoľ. Tak vyznieva napríklad klasická rozprávková kniha reprezentatívneho formátu v podaní Lubomíra Feldeka a v ilustráciách Petra Uchnára - **Velká kniha slovenských rozprávok**. Dizajnom volne nadväzuje na volakedajšie monumenty: Dobšinského s Fullom, Andersena s Hložníkom, Feldeka s Brunovským, Carrolla s Kállayom. Charakter ilustrácií zrejme predestinovali dva javy: jazyk transformovaný myslením spisovateľa-inovátora (s prepáčením za sprofanovaný výraz) na jednej strane, a šťastná voľba výtvarníka, šitého na mieru edičného zámeru na strane druhej. Napriek tomu, že látka v minulosti už neraz stvárnená vynikajúcimi umelcami musela pôsobiť ako precedens, prejav ilustrátora predsa neohrozene zostal samým sebou, ibaže niektoré predtým sporadické črty - v jeho ilustráciách vtedy iba naznačené na rôznorodejšom knižnom pôdoryse - sa tu stali dominantnými: fantazijná podstata, komponovanie reálnych i surreálnych prvkov, veľkorysejšia koncepcia v priestore knižných celostrán a zarážok... Zdá sa, že sa tu za privilegovaných

edičných podmienok stretla v optimálnej zhode ďalšia súzvučiaca literárno-výtvarná autorská dvojica...

Dobrodružná literatúra - teda tvorba pre vyššie vekové stupne mládeže - odjakživa bola príležitosťou pestovať klasický perovkový kresliarsky prejav. Bývala to oblasť neraz podceňovaná, ponúkaná začiatočníkom, šetriaca kvalitný papier, a napokon smerujúca k snahám o naplnenie hesiel o *kráse v jednoduchosti*. Stará pravda za málo peňazí - málo muziky sa odrážala na produkcii tohto druhu. Vydavatelia zadávali tieto veci ilustrovať debutantom, debutanti zasa nedocenili závažnosť práce, ktorej akčný rádius je mimoriadne veľký, zvykli „odbiť“ úlohu ako prišlo, neraz nepochopiac pointu.... Ak v tejto sfére ilustračného prejavu niekto vzal vec tvorivo do rúk - ako to urobil svojho času Dušan Kállay - ostali sme fascinovaní z poznania, čo dokáže jemná linka perokresby, koľko nehy, aký hlboký obsah, aká sila výrazu..... (a to ešte nehovoríme o jeho *Alenke*, ale o domácej klasike *Leteli sokoli nad Javorinou*...). Pravda, pestovať klasickú kresbu v podmienkach počítačovej grafiky a reklamovať „akúsi“ nehu či romantiku, na to už dnes naozaj treba šťastnú súhru literárnej predlohy, naturelu výtvarníka a nadovšetko ochotu vydavateľa. A kedyže sa takého neľahké konštelácie vyskytnú v praxi?

K týmto méтам sa blíži napríklad knižka Zuzany Zemaníkovej **Lulukaj** s ilustráciami Dany Moravčíkovej. Ide o dielko, ktoré je **na rozhraní dobrodružnej a historiografickej literatúry**. Odráža sa to aj na prístupe ilustrátorky, ktorá román doplnila nie obligátnym sprievodným popisom deja, ale

miniatúrami kľúčových významov vo vzťahu k obsahu, kde hrá rolu symbol, atribút, výraz tváre, detail postavy, či veci, - to všetko v indiferentnom monochrómnom kolorite.

V tradičnom rozvrhu perokresby na celostránke so zámernými presahmi z orámovania kompozície je príznačná vecnosť reálií i postáv, mapujúcich epickosť príbehov až taká verná literárnej predlohe, že kresba priam „cituje“ určitý detail textu a zaraďuje i lokalizuje ho do daných obsahových súvislostí. Hovoríme o knihe povestí zo žilinského kraja Zuzany Kuglerovej s ilustráciami Miroslava Strnadela ***Turkova stupaj***.

Medzi výtvarne jednoduchšie **kresliarske formy prejavu** patrí aj knižka Gabriely Futovej ***Nezblázni sa, mamička***.

Jej ilustrátor Peter Cpin sa obmedzil iba na kresbičky na zarážkach kapitol - priam fotograficky verné kresliarske etudy, štúdie vecí a vecičiek ceruzou resp. perom ako atribútov deja. Je to škoda, lebo - ako naznačil na predsádkach a obálke knihy plných príťažlivých hrdinov príbehu - disponuje vynikajúcou figurálnou kresbou, pre ktorú bola literárna predloha bohatým zdrojom podnetov.

Medzi premárnené šance (z výtvarného hľadiska) patrí knižka Kataríny Petkaničovej ***Hody s upírom***, ktorá okrem frontispice a obálky neobsahuje ani jedinú ilustráciu...

Moderné rozprávky s akcentom viac na prežitú skúsenosť alebo aspoň na súčasný štýl reči a výskyt pojmov, než vykombinovaný príbeh sa stále pevnejšie udomácňujú v tvorbe pre deti. Je to určite pozitívum, lebo touto cestou

adresáti majú oveľa bližšie k získaniu nevyhnutných emocionálnych a etických podnetov.

Ak im tieto podnety umocňuje aj výtvarná zložka knižky tým lepšie.

Tak je to napríklad v knižke Jaroslavy Blažkovej **Minka a Pyžaminka s** kresbičkami Andreja Augustína, ktoré evokujú výraz grafického listu alebo jednoduchosť prostej kresby. A celkom zhodou okolností knižka príbuzného názvu - **Pyžamkáči** Margity Ivaničkovej s prioritne dekoratívnymi ilustráciami Dáše Hložekovej.

Dobrodružstvo s príchutou recesie, pravda, v háve grotesky, v premenlivej technológii pastelů, kriedy a tempery charakterizuje ilustrácie Luboslava Paľa v knižke Jána Uličianskeho **Podivuhodné príbehy siedmich morí**. Silnejšou stránkou sú - povedané filmárskou terminológiou - veľké detaily, kde dekoratívna štylizácia tvaru, kolorit i výraz postáv povyšujú banálny žánrový výjav do polohy expresívneho výtvarného výrazu

Medzi moderné rozprávky - takmer príbehy zo života - patrí knižka Gabriely Futovej „strašidelného“ názvu - **Keby som bola bosorka**. Ilustrátor Martin Šútovec umocnil mnohé vtipné pasáže textu kreslenými gagmi - sťa z filmového scenára - z kategórie karikovaných okamihových situácií, dobre vystihujúcich moment pohybu, vrátane nevyhnutnej paródie a humoru. Sem patria aj **Lienky z piatej B** Dagmar Pokornej s ilustráciami Martiny Matlovičovej, v hravej grafickej úprave Kvety Daškovej.

Monochrómne akvarely Juraja Bartusza v knižke Jany Bodnárovej **Čo som videla pri jazere** sú polyfunkčné: popri nevyhnutnom sprievodnom poslaní k textom (prakticky viacmenej k heslovitým anotáciám) majú skrásliť, a okrem toho aj oddeliť slovenskú verziu textu od nemeckej. Vďaka dômyselnému typografickému rozvrhu sa to podarilo dosiahnuť, pravda iba z funkčnej stránky, z estetickej už menej...

Zaujímavá moderná rozprávka Petra Štilichu **Udatný rytier Roland a poslední draci** sa stala bázou pre ilustrátorku Oľgu Bajusovú - pre stmelenie romantického sveta rozprávky s typickými motívmi súčasnej reality. A keďže kvázidnešková skutočnosť je v literárnej predlohe v absolútnej prevahe, aj v ilustráciách dominujú klauni, autá, aeroplány a, pravda, draci, ale akísi poľudštení, rozprávkoví.

Žartovníctvo, veselosť, vtip, sem-tam i záhada, to všetko a mnoho iných humorných nápadov obsahuje neveliká **Velká kniha hádaniek, rapotaniek... Ahoj, hádanka** Márie Ďuričkovej a Márie Števkovej v ilustráciách Miroslava Cipára. Akoby sa tento výtvarník rozpamätal na svoje začiatky, keď - podobne ako teraz - vnášal priehrštia radosti a zábavy do knižiek pre deti azda všetkých vekových kategórií.

Táto knižka je svojím spôsobom chrestomatiou vývinu Cipárovej dekoratívne štylizovanej ilustrácie. Nemožno pritom nespomenúť tvorivý podiel grafického úpravcu Lubomíra Krátkeho...

S priam portrétnou a krajinárskou precíznosťou ilustrovala Iva Štrbová-Jarošová životný údel hrdinky knižky Antona Habovštiaka **Sestra Zdenka** v akvarelových štúdiách, kombinujúcich dokumentárnu faktografiu postáv a konkrétnych prostredí príbehu. Táto dôsledná synchronizácia ilustrácie s predlohou vytvára akúsi súvislú obrazovú sekvenciu v epickom zmysle sprevádzajúcu text. Aj keď ide o dielko pôvodnej literatúry je to - aspoň zo strany ilustrátorky - návrat do už značne vzdialených fáz v našom vývine knižnej kultúry, ktoré preferovali ako základné kritérium realistický popis.

Priebežne so zapájaním nových tvorivých síl prebieha **hľadanie autentického výtvarného výrazu** v knihe.

Jozef Pavlovič svojimi veršíkmi v knižke **Riekankovo** poskytol vďačnú látku ilustrátorke Daniele Krajčovej. V pestrej kolekcii riekaniek sa uplatnila sprievodná kresba v rôznych polohách a rukopisoch: od názorných postavičiek a vecí až po vyšší stupeň dekoratívnej štylizácie. Nájst v tomto vejári prejavov optimálny výraz bude zrejme ešte úlohou výtvarníčky v procese hľadania v ďalších knižných vydaniach.

Klasický fond po novom je príznačným javom aj minuloročnej knižnej tvorby.

Kultivovaný výtvarný prejav Petra Cpina zušľachtuje nové knižné vydanie **Osmijankových rozprávok** Kristy Bendovej. Výber vychádzajúci v sympatickom nevelkom formáte spolu s decentným dizajnom Viery Fabiánovej a tentoraz aj

kvalitným polygrafickým spracovaním otvára edičný projekt postupného úplného vydania Osmijanka.

Medzi novokoncipované vydania starších diel základného fondu patrí **Braček z tekvice a Sestričky z Topánika** Márie Ďuríčkovej. Typická knižka z kategórie krásnych kníh získala svoju kultivovanú vizáž a výtvarnú hodnotu vďaka autorsky vyhranenému prejavu ilustrátorky Jany Kiselovej-Sitekovej, ale i grafickej úprave Viery Fabiánovej.

Ako vidno z prehľadu na základe viacžánrovej vzorky, aj tromfy minuleho roka boli v rukách našich väčších-menších velikánov literatúry nedávnych čias, ktoré vychádzali v novšom edičnom obale.

Netreba to zazlievať, skôr naopak, - treba hodnoty udržiavať v povedomí nastupujúcich pokolení. To by však nemalo byť na prekážku uplatňovania sa pôvodnej literatúry.

To isté sa týka aj **účasti nových mien na tvorbe knižnej ilustrácie**. Obmena výtvarníkov v kombináciach už osvedčených dvojíc *spisovateľ - ilustrátor* sa neprijíma vždy priaznivo, a zasa uvádzať nové osobnosti ilustrátorov si vyžaduje hojnosť pôvodnej literatúry. Ak tu cítime priškrtenie ventilov potenciálneho rozletu, sebaambicióznejší - spravidla mladí - ilustrátori nemajú priveľa šancí. Výnimky, pravda, aj tu potvrdzujú pravidlo (**Nezbedníček** debutanta Jána Fábryho s ilustráciami už „ostrieľanej“ Viery Kardelisovej).

Pokiaľ naša vzorka vlani vydaných kníh v dostatočnej miere odráža reálnu situáciu, mohli sme získať aspoň čiastočne hodnoverný obraz o charakteristických javoch

v knižnej ilustrácii. Kolekcia nevelmi hýri tromfami aké sa vynímajú na regáloch kníhkupectiev (ktoré sú, pravda, zosypom viacročného obdobia), alebo medzi exponátmi Bienále ilustrácií. Zároveň však nepreukazuje ani chudobu výtvarnej invencie. Naopak. V produkcii prevažuje záujem editorov vydávať detskú knihu zásadne vystrojenú nepostrádateľným výtvarným riešením. Jeho optimálne formy - kombinujúce estetické i funkčné hľadiská - poväčšine nie sú koncipované na vonkajškový efekt, ale plnia obe stránky tej istej veci. Toto **poznanie o kontinuite vývinu krásnej knihy** je azda najmarkantnejším pozitívnym javom vlašajšej produkcie.

Akoby v zmysle Bajzovho - *Nie vždy vo veľkom tele býva srdce veľké, smelé* - tvorcovia vizáže detskej knihy skutočne sledovali tú podstatnú metú: nenápadnú, nevnučujúcu sa, - neexhibicionistickú ale ani výtvarne nevýraznú - službu knihe a jej adresátovi. Keby sme z tohto hľadiska zhodnotili výsledky povedzme v perspektíve budúceho BIB-u, možno nebude jednoduchý výber exponátov. Bude nevyhnutné predpokladať, že edičné plody roka 2004 v tomto smere poskytnú vďačnejší podklad na doplnenie slovenskej kolekcie...

Ale z hľadiska uplatnenia novej produkcie medzi čitateľmi je určitá miera spokojnosti zaiste namieste.

A celkom na záver - vráťme sa k otázke z úvodu.

Čo teda priniesol uplynulý rok v oblasti tvorby detskej knihy a jej výtvarného riešenia? A doplňme ju podotázkou - čo zo zmapovania situácie vyplýva pre výtvarnú spoluprácu.

Je to predovšetkým už spomenuté **udržanie kontinuity**. Tu však hodno pripomenúť, že spolu s pozitívnymi trendmi tejto kontinuity je neustála potreba predchádzať stereotypom, obligátnemu obrázkovému klišé a samoučelnému ozdobníctvu.

Ďalším priaznivým javom je **ústup od provizórnych riešení**. To síce je viac koncepcná záležitosť editorská než čiste výtvarná...

S tým súvisí aj ďalšie **upevnenie profesionality** rozkošatenej vydavateľskej siete.

Trvalou výzvou zostáva úloha vydavateľov - obklopovať sa schopnými autormi a ilustrátormi. Je potešiteľné, že pri viacerých knižných vydaniach sme mohli konštatovať a oceniť, že vydavateľom nechýba odvaha a ochota popri istotách kmeňových spolupracovníkov zapriať novšie tvorivé sily.

Ide azda už len o to v súčasnosti najdôležitejšie - **o získavanie a udržanie záujmu čitateľov**. Pomáhať v tomto smere prekonávať bariéry príťažlivým a výtvarne hodnotným spôsobom má vďačné pole pôsobnosti a *raison d'être* práve výtvarná spolupráca na tvorbe detskej knihy.

Marian Veselý